

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11069658>

TIJORAT SIRINI FUQAROLIK HUQUQIY HIMOYA QILINISHINI TAKOMILLASHTIRISH

Juraboyeva Mahbuba Aqarbek qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada, tijorat sirini fuqarolik-huquqiy himoya qilishning muhimligi, tijoratni himoya qilish tizimlarining turli shakllari va ularning ko'rsatkichlari, shuningdek, tijoratning huquqiy asoslantirilishi va takomillashtirilishi haqida ma'lumotlar taqdim etiladi. Maqola ilmiy tadqiqotlar, tahlil va tajribalar asosida tuzilgan. Maqolada tijorat sirini fuqarolik-huquqiy himoya qilishning joriy va mustaqil holati, undagi qonun hujjatlari, huquqiy asoslantirish va takomillashtirish usullari va muhimligi ustida o'qilgan tushunchalar bayon etiladi. Maqola avvalgi tadqiqotlarni muvofiqlashtirib, tijorat sirini fuqarolik-huquqiy himoya qilish sohasida yangi tushunchalar va qarorlar taklif etadi.

Kalit so'zlar: korporatsiyalar, tijorat sirlari, fuqarolik huquqlarining himoya qilinishi, yetkazilgan zararining qoplanishi, maxfiylik, foydalilik, intellektual mulk obyektlari.

Abstract: The article provides information on the importance of civil-legal protection of trade secrets, various forms of trade protection systems and their indicators, as well as legal justification and improvement of trade. The article is based on scientific research, analysis and experiments. The article describes the current and independent state of civil-legal protection of commercial secrets, its legal documents, methods and importance of legal justification and improvement. The article

harmonizes previous studies and offers new concepts and decisions in the field of civil legal protection of trade secrets.

Keywords: *corporations, trade secrets, protection of civil rights, damages, confidentiality, utility, intellectual property objects.*

Аннотация: *В статье представлены сведения о значении гражданско-правовой охраны коммерческой тайны, различных формах систем защиты торговли и их показателях, а также правовом обосновании и совершенствовании торговли. Статья основана на научных исследованиях, анализе и экспериментах. В статье описано современное и независимое состояние гражданско-правовой охраны коммерческой тайны, ее правовые документы, методы и значение правового обоснования и совершенствования. Статья гармонизирует предыдущие исследования и предлагает новые концепции и решения в области гражданско-правовой охраны коммерческой тайны.*

Ключевые слова: *корпорации, коммерческая тайна, защита гражданских прав, ущерб, конфиденциальность, полезность, объекты интеллектуальной собственности.*

Bugungi globalashgan iqtisodiyotda tijorat sirlari raqobatbardosh ustunlikni saqlash va innovatsiyalarni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu qimmatbaho aktivlarni himoya qilish korxonalarining tobora jadal muhitda rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Dunyo mamlakatlari savdo sirlarini himoya qilish muhimligini tan olishsa-da, yondashuvlar va mexanizmlar sezilarli darajada farq qiladi. Tijorat siri - bu kompaniyaga maxfiy, tijorat jihatdan qimmatli ma'lumot, raqobatbardosh ustunlik, masalan, mijozlar ro'yxati, ishlab chiqarish usullari, marketing strategiyalari, narx ma'lumotlari va kimyoviy formulalarni taqdim etadi. AQSh korporatsiyalari jismoniy shaxslar, raqobatchilar va kompaniyalar tomonidan "o'sib borayotgan va doimiy tahdid"ga duch kelmoqda. AQSh kompaniyalari har yili

ularning tijorat sirlarini xodimlar, korporativ raqobatchilar va hatto xorijiy hukumatlar tomonidan o'g'irlanishi tufayli milliardlab dollar zarar ko'radi. Tijorat sirlarini o'g'irlash kibermakon, ilg'or kompyuter texnologiyalari va mobil aloqa vositalaridan tobora ko'proq foydalanishni o'z ichiga oladi, bu esa o'g'irlikni nisbatan anonim va aniqlashni qiyinlashtiradi. Xitoy va Rossiya hukumatlari AQShning tijorat sirlari va xususiy ma'lumotlariga nisbatan iqtisodiy josuslikning ayniqsa faol va doimiy jinoyatchilari bo'lib kelgan.

Fuqarolik huquqlarini himoya qilish o'ziga xos "normal huquqiy munosabatlardan" tashkil topgan fuqarolik huquqi uchun muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Aynan fuqarolar va yuridik shaxslarga tegishli huquqlarning himoya qilinganligi, huquq egalari o'z huquqlarini to'sqinliksiz amalga oshirish va bu huquqlarning buzilmasligini har kimdan talab qilish imkonini beradi.

Subyektlarga tegishli fuqarolik huquqlarining barcha turlarini himoya qilishda qonun bir xildagi usul va vositalardan foydalanish bilan birga, ular uchun muayyan umumiy qoidalarni ham belgilaydi. Masalan, yetkazilgan zarar qoplanishi, fuqarolik huquqlarining to'sqinliksiz amalga oshirilishi, shaxsning o'z huquqini o'zi himoya qilish deyarli barcha mulkiy huquqlarni himoya qilishda qo'llaniladi va ulardan foydalanish uchun fuqarolik qonunchiligida muayyan normalar belgilangan.

Shu ma'noda fuqarolik huquqlarini himoya qilish deganda, huquqlarning normal amalga oshirilishini ta'minlovchi choralar yig'indisi tushuniladi. Uning tarkibiga subyekt huquqlarni amalga oshirish uchun zaruriy bo'lgan sharoit va muhitni yaratishga qaratilgan naqakat huquqiy, balki iqtisodiy, siyosiy va boshqa tushadigan choralar kiradi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 11-moddasi "fuqarolik huquqlarini himoya qilish usullari"- deb nomlangan bo'lib, fuqarolik huquqlarini himoya qilish usullari sanab o'tilgan.

Intellektual mulkka nisbatan huquqlarni himoya qilish intellektual mulk obyektlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, fuqarolik huquqining boshqa obyektlarini himoya qilishdan o'ziga xos xususiyatlari bilan farq qiladi. Masalan, odatdagi ashyoni himoya qilishda shaxs o'z ashyosini to'liq va but bo'lgan holda

qaytarilishini yoki unga yetkazilgan zararga mutanosib ravishda haq to'lashni talab qilishi mumkin. Biroq, g'oya, bilim ko'rinishidagi intellektual mulk obyektni himoya qilishda huquq egasi o'ziga mutlaq huquq asosida tegishli bo'lgan nomoddiy obyektni qaytarib berishni talab qilishi hech qanday ahamiyatga ega bo'lmaydi. Shu sababli bu holatda intellektual mulk obyektiga nisbatan huquqlarni himoya qilish, fuqarolik huquqining odatdagi obyektiga nisbatan huquqlarni himoya qilishdan farq qilib ashyoni qaytarishga emas, balki buzilgan huquqdan foydalanishni to'xtatish va buning uchun huquq egasiga muayyan tovon to'lashga qaratiladi.

Ushbu tezisimizda tijorat sirini fuqarolik-huquqiy himoya qilish usullari, xorijiy hamda milliy qonunchilikda tijorat sirini himoya qilish masalalari, tijorat siri oshkor etganlik uchun javobgarlik choralari yoritiladi.

Asosiy qism

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida tijorat siri tushunchasi 98-moddada keltirib o'tilgan bo'lib, tijorat siri mutlaq huquq obyekti hisoblanadi va fuqarolik huquqi himoyasida. Shuningdek, ushbu kodeksning 1096-moddasida oshkor etilmagan axborot tushunchasi orqali ifodalangan bo'lib, oshkor etilmagan axborotdan noqonuniy foydalanganlik uchun javobgarlik choralari belgilangan, ya'ni oshkor etilmagan axborotni qonuniy asosi bo'lmay turib olgan yoki tarqatgan yoxud undan foydalanayotgan shaxs bu axborotga qonunan ega bo'lib turgan shaxsga axborotdan noqonuniy foydalanganlik natijasida yetkazilgan zararni to'lashi shart.

Intellektual mulk huquqi tijorat sirining egasiga uni boshqalarga oshkor qilishni cheklash huquqini beradi. Ba'zi mamlakatlarda tijorat sirlari maxfiy ma'lumotlar deb ataladi. Tijorat sirini aniqlashning aniq tili yurisdiksiyaga qarab, tijorat siri muhofaza qilinishi kerak bo'lgan ma'lumotlarning alohida turlariga qarab farq qiladi. Barcha bunday ta'riflar uchun uchta omil umumiydir:

- ✚ odatda jamoatchilikka ma'lum emas;
- ✚ uning egasiga iqtisodiy foyda keltiradi, chunki ma'lumotlar ommaga e'lon qilinmagan;
- ✚ maxfiylik: u sir sifatida boshqariladi.¹

¹ <https://www.wipo.int/tradesecrets/en/>

Ommaviy oshkor etilmaydigan, jamoatchilikka ma'lum emas. Tijorat sirlari mohiyatan ma'lumotdir va patent huquqlaridan farqli o'laroq, ularni ochiq deb hisoblash mumkin emas. Shunday ekan, ma'lumotlarning qonun bilan qo'riqlanadigan tijorat siri ekanligini aniqlash oson emas. Maxfiylikni boshqarish talabining maqsadi kompaniya sir sifatida yuritmoqchi bo'lgan mavzuni, bunday tijorat sirlarining mohiyatini hisobga olgan holda aniqlashtirish va tijorat siri bilan aloqada bo'lgan shaxslarning keyinchalik kutilmaganda shubhalanishining oldini olishdir. Shu sababli maxfiylikni boshqarish talabini qondirish uchun kompaniya subyektiv ravishda ma'lumotni sir sifatida tan olishi yetarli emas. Kompaniyaning tijorat sirini boshqarish niyati xodimlarga aniq ko'rsatilishi va buning natijasida xodimlar bu niyatni osongina tanib olishlari zarur. Xuddi shu narsani biznes sheriklariga sirlarni boshqarish niyatini bildirish uchun ham aytish mumkin.

Tijorat sirining foydaliligi. Bu talab, birinchi navbatda, soliq to'lashdan bo'yin tovlash va zararli moddalarni chiqarib yuborish haqidagi ma'lumotlar kabi jamoat tartibi va ma'naviyatini buzuvchi ma'lumotlarni huquqiy himoya qilish doirasidan chiqarib tashlashga qaratilgan. Biroq, "foydalilik" tan olinishi uchun ma'lumotlar tadbirkorlik faoliyati uchun obyektiv foydali bo'lishi kerak. Maqsad keng ma'noda tijorat qiymatiga ega bo'lgan ma'lumotlarni himoya qilishdir. Maxfiylik va ommaviy bo'lmagan ma'lumotlar talablariga javob beradigan ma'lumotlar, odatda, foydali deb tan olinadi. Bu nafaqat tadbirkorlik faoliyatida haqiqatda qo'llaniladigan va biznesda bevosita foydalaniladigan ma'lumotlarni, balki bilvosita ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni ham o'z ichiga oladi. Misol uchun, o'tmishdagi muvaffaqiyatsiz tadqiqotlar ma'lumotlari ushbu ma'lumotlardan foydalangan holda tadqiqot va ishlab chiqish xarajatlarini tejash imkonini beradi va mahsulot nuqsonlari haqida ma'lumot nuqsonli mahsulotlarni aniqlash uchun yuqori aniqlikdagi AI texnologiyasidan foydalangan holda dasturiy ta'minotni ishlab chiqish uchun muhimdir. Bunday salbiy deb ataladigan ma'lumotlar ham foydali deb tan olinadi.

"Maxfiylik" atamasi ko'rib chiqilayotgan biznes siri umuman ma'lum bo'lmagan yoki osonlik bilan kirish mumkin bo'lgan holatni anglatadi. Xususan, bu

ma'lumot oqilona harakat bilan olinishi mumkin bo'lgan nashrlar ro'yxatiga kiritilmaganligini, ommaviy axborot yoki umumiy mavjud mahsulotlardan osongina xulosa chiqarish yoki tahlil qilish mumkin emasligini, odatda egasining nazorati ostida bo'lmasligini anglatadi. Agar ma'lumot haqiqatan ham o'tmishda chet el nashrida ro'yxatga olingan bo'lsa ham, agar ma'lumotni boshqarish sohasida fakt ma'lum bo'lmasa va uni olish uchun katta vaqt va xarajatlar talab qilinsa, noaniqlik hali ham tan olinadi. Albatta, agar uchinchi shaxs biznes sirini qo'lga kiritish yoki rivojlantirish uchun bunday xarajatlarni sarflasa va uni axborotni boshqarish sohasida ommaga yetkazsa, uni "umuman ma'lum" qilsa, oshkoralik yo'qoladi.

Kompaniya ichidagi barcha ma'lumotlar tijorat siriga aylanmaydi. Yuqoridagi uchta talabga javob berish va tijorat siri sifatida tavsiflangan holda, mijozlar ro'yxati, yangi biznes-rejalar, narx ma'lumotlari, javob berish bo'yicha qo'llanmalar va ishlab chiqarish usullari, nou-xau, yangi modda haqida ma'lumot va dizayn chizmalari kabi texnik ma'lumotlar kabi biznes ma'lumotlari qonuniy himoyalangan. Axborotni oshkor qilish, nafaqat ichki qoidalarni buzish, balki qonuniy jazoga tortiladigan harakatga aylanadi.

Ilmiy o'rganilganlik darajasi

Intellektual mulk obyektiga nisbatan huquqlarini himoya qilish deganda, tegishli intellektual mulk obyektiga nisbatan subyektga tegishli huquqlar va qonuniy manfaatlarini buzilganda yoki ularga putur yetkazilganda, ularni tiklash yoki tan olish uchun qonunda belgilangan choralar tushuniladi. Xorijiy davlatlardagi bir qancha olimlar tijorat sirini himoya qilish masalalari bo'yicha o'z fikrlarini bildirganlar. amerikalik olim Katrina Linton fikricha: "Tijorat siri nisbatan zaifroq himoyaga qaramay, mamlakatda savdoni ta'minladi, kompaniyalar ko'pincha, tijorat siri sifatida o'z bilimlarini saqlab qolish uchun intiladi."¹ Shuningdek, rossiyalik olim Butnevyu intellektual mulk himoyasi bo'yicha shunday degan: "Intellektual mulk obyektiga nisbatan huquqlarni himoya qilish qonunda belgilangan tartibda, ya'ni muayyan

¹ Katherine Linton, The Importance of Trade Secrets: New Directions in International Trade Policy Making and Empirical Research, J. INT'L COM. & ECON.

shakllarda va usullarda amalga oshiriladi. Himoya shakli deganda, subyektiv huquqlar va qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarni himoya qilish bo‘yish ichki kelishilgan tashkiliy choralar majmui tushuniladi.¹

Z.S.Akramxodjayevaning fikricha, “Intellektual mulk huquqini tan olishda intellektual mulk huquqi obyektiga nisbatan huquq egasining mutlaq huquqlari uchinchi shaxslar tomonidan yoxud davlat, jamoat tashkiloti tomonidan e’tirof etiladi. Barcha mutlaq huquqlar uchun huquqni tan olish usuli eng asosiy himoya usullaridan biri hisoblanadi.² Demak, tijorat sirlarini fuqarolik huquqiy himoya qilish masalalari ancha keng va dolzarb mavzulardan biri ekan, hamda hali ham huquqiy himoyaga muhtoj.

Germaniya va Yaponiya misolida xorijiy davlatlar tijorat sirlarini himoya qilish yuzasidan amalga oshirgan chora-tadbirlarni ko‘rib chiqamiz.

Germaniya tijorat sirlarini himoya qilish uchun mustahkam huquqiy asosga ega bo‘lib, “Tijorat sirlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi Germaniya qonuni yoki qisqacha “Tijorat sirlari qonuni” biznes sirlarini ruxsatsiz olish, foydalanish va oshkor qilishdan himoya qilishga xizmat qiladi.³ Shunisi e’tiborga loyiqki, tijorat sirlarining ta’rifi keng bo‘lib, tijorat qiymatiga ega bo‘lgan, umuman ma’lum bo‘lmagan yoki osonlik bilan foydalanish mumkin bo‘lgan har qanday ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi.

Germaniya yondashuvining asosiy xususiyatlaridan biri-tijorat sirini o‘zlashtirish uchun fuqarolik himoya vositalarining mavjudligidir. Jabrlanuvchilar keyingi suiiste’mollikning oldini olish, moliyaviy yo‘qotishlar uchun yetkazilgan zararni talab qilish va hatto huquqbuzarlik materiallarini topshirish yoki yo‘q qilishni talab qilishlari mumkin. Bundan tashqari, nemis sudlari jabrlangan tomonlarga tez yordam ko‘rsatishni ta’minlab, tezda dastlabki qaror chiqarish huquqiga ega. Bundan tashqari, Germaniya huquqiy tizimi tijorat sirlarining keyingi tarqalishining oldini olish uchun sud jarayoni davomida maxfiylikka ustuvor ahamiyat beradi. Sudlar sud majlislari va

¹ Бутневю В.В.Л понятую механизма защиты субъективных прав. – Владивосток: 1989. -С 10

² Акрамхўжаева З. Интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш воситалари ва усуллари. -Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти 2007. 4-5.

³ <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-trade-secrets/germany>

maxfiy ma'lumotlarni o'z ichiga olgan hujjatlarga kirishni cheklash huquqiga ega bo'lib, shu bilan sud jarayoni davomida tijorat sirlarining maxfiylikini ta'minlaydi.

Yaponiya innovatsiyalar va raqobatni rag'batlantirish bilan mulkiy ma'lumotlarni himoya qilish zaruratini muvozanatlashtiradigan nozik yondashuv bo'lsa ham, tijorat sirlarini himoya qilishga ustuvor ahamiyat beradi. Yaponiyada tijorat sirlarini tartibga soluvchi asosiy qonunchilik **“Adolatsiz raqobatni oldini olish to'g'risida”gi qonun (UCPA)** hisoblanadi.¹ Germaniyaga o'xshab, Yaponiya ham tijorat sirlarini keng miqyosda belgilaydi, ommaga ma'lum bo'lmagan ma'lumotlarni o'z ichiga oladi va uning egasiga iqtisodiy foyda keltiradi. UCPA tijorat sirlarini ruxsatsiz olish, foydalanish va oshkor qilishni taqiqlaydi va jabrlangan tomonlar uchun fuqarolik himoyasini ta'minlaydi. *Yaponiya qonunchilik bazasining ajralib turadigan jihatlaridan biri tijorat sirini o'zlashtirganlik uchun jinoiy sanksiyalarning mavjudligidir.* Qasddan va g'arazli huquqbuzarlik holatlarida aybdorlar jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin, natijada jarima va qamoq jazosi qo'llanilishi mumkin. Ushbu to'xtatuvchi omil tijorat siri buzilishining jiddiyligini ta'kidlashga xizmat qiladi va noqonuniy xatti-harakatlardan to'xtatuvchi vosita sifatida ishlaydi. Bundan tashqari, Yaponiya huquqiy tizimi tijorat siri bo'yicha nizolarni samarali va iqtisodiy jihatdan yechim topish uchun vositachilik va arbitraj kabi muqobil nizolarni hal qilish mexanizmlariga urg'u beradi. Ushbu yondashuv tomonlarga uzoq davom etadigan sud jarayonlaridan qochib, kelishuvga erishish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, Germaniya va Yaponiyaning fuqarolik-huquqiy asoslari xorijiy yurisdiksiyalarda tijorat sirlarini himoya qilish bo'yicha qimmatli fikrlarni taklif etadi. Ikkala davlat ham mulkiy axborotni himoya qilishga ustuvor ahamiyat bersa-da, ularning yondashuvlari huquqiy mexanizmlar, himoya vositalari va ijro strategiyalari nuqtai nazaridan bir-biridan farq qiladi. Ushbu xilma-xil istiqbollarni tushungan holda, korxonalar xalqaro savdo sirlarini himoya qilishning murakkabliklarini samarali yo'lga qo'yishlari va globallashtirgan iqtisodiyotda

¹ <https://www.iam-media.com/hub/trade-secrets-hub/2024/article/japan-trade-secrets-policy-and-latest-developments#:~:text=The%20penalty%20for%20trade%20secret,trade%20secrets%20outside%20of%20Japan.>

intellektual mulk aktivlarini himoya qilish uchun eng yaxshi amaliyotlarni qo‘llashlari mumkin.

Milliy qonunchilikdagi yondashuv

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi nuqtai nazaridan yondashadigan bo‘lsak, Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi fuqarolik qonunchiligida intellektual mulkni himoya qilish, buzilgan intellektual huquqlarni, ham mulkiy, ham nomulkiy huquqlarni himoya qilishning yetarli darajada samarali fuqarolik-huquqiy usullari belgilab berildi. Intellektual mulk huquqini buzganlik uchun, agar fuqaro birinchi navbatda, mol-mulk egasi bo‘lsa va ikkinchidan, huquq buzilishi mulkiy holatni salbiylashtirsa, javobgarlik fuqarolik xususiyatini namoyon etadi. Jazo shakli zararni qoplash (yoki kompensatsiya to‘lash) va jarima to‘lash, ya’ni pul summasi ko‘rinishida belgilanishi mumkin. Shuningdek, qonun intellektual mulk obyektiga mutlaq huquqni buzadigan yuridik shaxsni tugatish jazosini ham nazarda tutishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida ham tijorat sirini huquqiy tartibga solinishini ta’minlash, buzilishini oldini olish, shuningdek, himoya qilish usullarini kuchaytirish maqsadida **“Tijorat siri to‘g‘risida”**gi qonun qabul qilingan hisoblanadi. Ushbu qonunda ham tijorat siri quyidagi talablarga muvofiq bo‘lishi kerakligi belgilangan:

- ✚ uchinchi shaxslarga noma’lumligi sababli o‘z mulkdori uchun haqiqiy yoki potensial tijorat qiymatiga ega bo‘lishi;
- ✚ qonunchilikka muvofiq, hammaga ma’lum yoki hamma uchun ochiq bo‘lmasligi;
- ✚ uning maxfiyligi muhofaza qilish chora-tadbirlari bilan ta’minlangan bo‘lishi;
- ✚ davlat sirlari va qonun bilan qo‘riqlanadigan boshqa sir belgilariga ega bo‘lmasligi.

Intellektual mulk obyektlariga nisbatan huquqlarni himoya qilish subyektlari-mutlaq huquq egalariga tegishli barcha huquqlar e’tirof etiladi. Bunda intellektual mulk obyektiga nisbatan huquqning mulkiy yoki shaxsiy nomulkiy xarakterda ekanligi, uning huquq egasidan begonalashtirilishi mumkin yoki mumkin emasligi, bu huquqning umuminsoniy boylikka aylangan asarga tegishliligi, huquq egasining muomala layoqatiga ega yoki ega emasligi ahamiyatga ega bo‘lmaydi. Intellektual mulk obyektlariga nisbatan huquqlarni fuqarolik-huquqiy himoya qilishda aynan bir

holatga nisbatan himoya usulidan foydalanish bo'yicha chegaralar mavjud emas, ya'ni intellektual mulk huquqi buzilishining muayyan vaziyatiga nisbatan bir vaqtning o'zida fuqarolik huquqlarini himoya qilishning bir nechta usullaridan foydalanish mumkin. Masalan, tijorat sirini fuqarolik huquqiy himoyasini ta'minlash maqsadida kompaniyalar huquqni buzadigan yoki uning buzilish xavfini tug'diradigan harakatlarning oldini olish maqsadida xodimlar bilan shartnomalar tuzishi, ularni ogohlantirishi va boshqa shu kabi usullardan foydalanishi mumkin.

Endi intellektual mulk huquqini buzganlik uchun qanday javobgarlik choralari borligiga to'xtalamiz.

Intellektual mulk huquqini buzganlik uchun **uch xil - fuqarolik, ma'muriy va jinoiy javobgarlik** turlari mavjud.

Fuqarolarning huquq va erkinliklarini buzuvchi huquqbuzarliklar profilaktikasi doirasida **Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning "Fuqaroga ma'naviy yoki moddiy zarar yetkazishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni oshkor qilish" asoslari** keltirilgan 46-moddasida "Tibbiy yoki tijorat sirlarini, yozishma va boshqa xabarlar, notarial harakatlar, bank operatsiyalari va jamg'armalar sirlarini, xuddi shuningdek fuqaroga, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga ma'naviy yoxud moddiy zarar yetkazishi mumkin bo'lgan boshqa ma'lumotlarni oshkor etish" uchun javobgarlik belgilangan.

Fuqarolik-huquqiy javobgarlik choralari va javobgarligini tor ma'noda himoya qilish uchun fuqarolik huquqi himoyasining an'anaviy usullari mavjud. Har ikki toifadagi himoya choralari qator muhim xususiyatlardan iborat. Avvalo, ta'kidlash lozimki, ***himoya*** va ***fuqarolik-huquqiy javobgarlik*** chorasi xavfsizlik munosabatining ***turli bosqichida qo'llanishi, turli funksiyani bajarishi mumkin***. Fuqarolik-huquqiy himoya qilish usullari buzilgan fuqarolik huquqini qoplash va tiklashga yordam beradi, lekin jamoat qonunchiligida odatiy jazolash xususiyatiga ega emas. Maqsad jabrlanuvchining huquqbuzarlikdan oldingi dastlabki holatini tiklash, shuningdek unga yetkazilgan mulkiy va ma'naviy zararni qoplashdir.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillarimiz asosida aytishimiz mumkinki, tijorat muomalasida intellektual mulk obyektiga nisbatan huquqlarni himoya qilish usullari nafaqat mutlaq huquqdan foydalanuvchi yoki ushbu huquqlarni buzuvchilarga balki, mutlaq huquq egalari nisbatan ham qo‘llanilishi mumkin. Bunda qonun yoki shartnoma asosida intellektual mulk obyektidan foydalanuvchilar mutlaq huquq egasi shartnoma bo‘yicha o‘z majburiyatlarini bajarmasa yetkazilgan zararni undirishni talab etishga haqli bo‘ladi. Fuqarolik huquqi obyektlariga zarar yetkazilsa, fuqarolik huquqiy javobgarlik qo‘llanilishi mumkin. Fuqarolik javobgarligiga xos muhim jihatlardan biri - nomoddiy manfaat yoki shaxsiy nomulkiy huquqni to‘g‘ri himoya qilishga imkon berish va ko‘pincha yetkazilgan ma’naviy zarar uchun tovon to‘lash orqali himoya qilinishidir. Intellektual mulk huquqini buzganlik uchun fuqarolik javobgarlikning kompensatsiya va tiklash funksiyasi jabrlanuvchi mol-mulkini huquqbuzar hisobidan tiklash uchun mo‘ljallangan usullaridan biri hisoblanadi. Oxirgi ish fuqarolik javobgarligi doirasida amalga oshiriladigan jazo funksiyasiga xos. Bundan tashqari, fuqarolik javobgarligi huquqbuzarga nisbatan salbiy mulkiy oqibatga bevosita bog‘liq bo‘lmagan boshqa ikki vazifani bajaradi:

- ✚ **Preventiv** – huquqbuzarni tarbiyalash orqali kelajakda fuqarolik huquqbuzarliklarining oldi olinadi;
- ✚ **Ogohlantiruvchi** – huquqbuzarni to‘g‘ri qonuniy xatti-harakatga undaydi.

Kompaniyalarga tegishli bo‘lgan tijorat sirlarini noqonuniy sotib olish, noto‘g‘ri ishlatish va oshkor qilish kompaniyalarning qonuniy harakatlarga bo‘lgan rag‘batini buzishi, raqobatbardosh tartibni buzishi va oxir-oqibat butun davlat bo‘ylab innovatsiyalarga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Tijorat sirlari kompaniyaning raqobatbardoshligining manbai bo‘lib, shuning uchun kompaniyaning haqiqiy sharoitlariga moslashtirilgan samarali tijorat sirini boshqarish juda muhimdir.

Tijorat sirini fuqarolik huquqiy himoya qilishni takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhimdir:

1. **Qonunlar va huquqni himoya qilish:** Tijorat sirini himoya qilish uchun qonunlar va huquqni himoya qilish juda muhimdir. Bu muvozanatlar, reklama qonunchiligining amalga oshirilishi, maxfiylik va foydalanuvchilar huquqlarini himoya qilish qonunlari kabi qonunlarning ishlab chiqarilishi va amalga oshirilishi orqali amalga oshirilishi mumkin;

2. **Monopoliyalarning oldini olish:** Monopoliyalarning oldini olish, tijorat sirini himoya qilishning muhim qismlaridan biridir. Bu tijoratdagi raqobatni oshirish, narxlarni pastlashtirish va iste'molchilarga ko'plab variantlarda mahsulot va xizmatlarga ega bo'lish imkoniyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi;

3. **Oshkor qilmaslik to'g'risidagi kelishuv:** xodimlar va biznes hamkorlar kompaniyaning maxfiy ma'lumotlarini oshkor qilishlariga to'sqinlik qiladigan oshkor qilmaslik to'g'risidagi shartnomani imzolashlari kerak;

4. **Raqobat qilmaslik shartnomasi:** ish beruvchilar ishchilar, pudratchilar va maslahatchilardan mehnat/xizmat shartnomasi tugashi bilan raqobatga kirishishlariga yo'l qo'ymaslik uchun raqobatlashmaslik shartnomasini imzolashni so'rashlari kerak;

5. **Kuchli IT xavfsizlik infratuzilmasi;**

6. **Muhim hujjatlarga kirishni nazorat qilish.**

Bu chora-tadbirlar tijorat sirini fuqarolik-huquqiy himoyasini takomillashtirishda muhim rol o'ynaydi va insonlarning tijorat faoliyatini erkin bajarishi, ijtimoiy rivojlanishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.wipo.int/tradesecrets/en/>
2. Katherine Linton, The Importance of Trade Secrets: New Directions in International Trade Policy Making and Empirical Research, J. INT'L COM. & ECON.
3. Бутневю В.В.Л понятуу механизма защиты субъективных прав. – Владивосток: 1989. -С 10
4. Акрамхўжаева З. Интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш воситалари ва усуллари. -Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти 2007. 4-5.
- 5.¹ <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-trade-secrets/germany>
6. <https://www.iam-media.com/hub/trade-secrets-hub/2024/article/japan-trade-secrets-policy-and-latest-developments#>: